

УДК 355.02(477.82):(438)"1930"

ДЕМ'ЯНЮК О.Й.

<https://orcid.org/0000-0002-0034-5768>

<https://doi.org/10.33577/2313-5603.40.2023.3-18>

ВОЛИНЬ ТА ВОЛИНЯНИ У МІЛІТАРНІЙ ПОЛІТИЦІ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ В 30-х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Розглянуто різноманітні аспекти залучення волинян як громадян Другої Речі Посполитої до строкової служби у Війську Польському, мобілізаційних заходах держави напередодні Другої світової війни. З'ясовано ставлення польського політичного та військового керівництва до місця проходження служби та роду військ для українців, у тому числі й волинян. Визначено головні причини змін у ставленні до волинян-українців у польському війську наприкінці 30-х років ХХ століття.

Проаналізовано заходи керівництва Другої Речі Посполитої та командування Війська Польського щодо проведення фортифікаційних робіт на території Волинського воєводства під загрозою військової агресії радянських республік, подано відомості про створення фортифікаційних ліній оборони у воєводстві, визначено місце польських військових підрозділів в охороні східного кордону держави.

Наведено цитати зі спогадів учасників тих подій, які дозволяють ознайомитися з їхнім особистісним сприйняттям окремих складових місця Волині та волинян у мілітарних планах Другої Речі Посполитої в 30-х роках ХХ століття.

Ключові слова: Волинське воєводство, Волинь, волиняни, мілітарна історія, Друга Річ Посполита, Військо Польське, українсько-польські відносини, Друга світова війна.

Постановка проблеми та її актуальність. На території Волинського воєводства майже відразу після його утворення органи місцевої влади зосередили зусилля на підпорядкуванні місцевого українського населення, чисельність якого значно переважала польське населення, державницькій ідеології Другої Речі Посполитої. Сподівання на успіх базувалося на переконанні урядовців, що місцевий український люд малоосвічений через багатолітню освітню політику Російської імперії, має низький рівень національної свідомості, піддається агітації та пропаганді.

Дем'янюк Олександр Йосипович, доктор історичних наук, професор, заступник директора з науково-педагогічної діяльності, Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти, м. Луцьк.

© Дем'янюк О.Й., 2023

Тому тут, на відміну від Східної Галичини, майже відразу було реалізовано чин набуття польського громадянства волинянами-українцями. Наприкінці 1921 року на території Волинського воєводства вже було проведено першу мобілізацію на строкову службу серед українського населення до Війська Польського. З наступного року мобілізаційні заходи стали регулярними, відповідно до квот, визначених військовим міністерством Польщі.

Територія Волинського воєводства, враховуючи її розташування, з середини 20-х років ХХ століття стала місцем пильної уваги військового керівництва Другої Речі Посполитої. Не довіряючи східному сусідові, Генеральний штаб Збройних сил Польщі почав розробляти схему ліній оборони з використанням особливостей ландшафту та збережених фортифікаційних споруд. До початку Другої світової війни полякам вдалося побудувати на території Волинського воєводства дві лінії оборони.

З наближенням початку німецької агресії намітилися зміни у ставленні військово-політичного керівництва, командирів військових частин до волинян-українців, мобілізованих до Війська Польського. Природа таких змін викликає дослідницький інтерес та видається актуальною з позицій воєнної історії сусідніх держав.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Аналіз стану вивчення обраної проблеми, а саме місця Волині та волинян у мілітарній політиці Другої Речі Посполитої в другій половині 30-х років ХХ століття, дозволяє прогнозувати наукову доцільність вивчення зазначеного напрямку дослідження. Окремі матеріали та публікації схожої проблематики час від часу з'являються у вітчизняному та європейському науковому просторі. Однак вони присвячені, здебільшого, дослідженню української присутності у Війську Польському. Для нашого дискурсу частина з них має наукову цінність. Насамперед це праці вітчизняних дослідників: *А. Бугайчука* (вивчав початковий період Другої світової війни на території Волині) (2013), *О. Деркача* (характеризував місце західноукраїнських земель в оборонних планах Другої Речі Посполитої) (2011), *А. Руккаса* (досліджував шлях вояків-українців у польській армії в міжвоєнний період) (2002), *В. Федчука* (наводить випадки участі волинян у вересневій кампанії 1939 року) (2019) та польських авторів: *Т. Ковальського* (аналізував національний склад Збройних сил Другої Речі Посполитої у 1918–1939 роках) (1998), *З. Пруського* (зібрав

відомості про польські фортифікаційні споруди на сході держави у 1920–1939 роках) (2000), *Ч. Гжеляк* (вивчав бої на території Волині у 1939 році) (2003) тощо.

Мета та завдання дослідження. Враховуючи попередні публікації схожої тематики, використовуючи окремі мемуарні матеріали, розглянемо місце Волині в мілітарній політиці Другої Речі Посполитої в другій половині 30-х років ХХ століття, роль волинян у забезпеченні обороноздатності держави напередодні та на початку Другої світової війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Після низки між-державних договорів і домовленостей в 20-х роках ХХ століття етнічні території Західної України (Волинь, Галичина, Підляшшя, Полісся, Холмщина) опинилися в складі Другої Речі Посполитої. Щоправда, з різним статусом. Адже українське населення волинських, поліських і холмських земель, яке до початку Першої світової війни перебувало у російському підданстві, після підписання Ризького мирного договору мало визначитися зі своїм майбутнім громадянством, пройти процедуру оптації. Незабаром усі місцеві жителі, які не обрали державно-національної приналежності, стали громадянами тих держав, на території яких вони проживали. Очевидно, що в 20-х роках ХХ століття більшість українців у Війську Польському походили з Волині та Холмщини.

Натомість українське населення Східної Галичини зіштовхнулося з іншими обставинами. Після розпаду Австро-Угорської імперії місцеві українці набули громадянства ЗУНР, а після її поразки перейшли під польське управління на правах автономії, яку гарантувала Найвища союзницька рада. Лише в березні 1923 року Рада амбасадорів у Парижі ухвалила включення цих теренів до складу Другої Речі Посполитої, а відтак, набуття місцевими жителями польського громадянства.

Принагідно зазначимо, що інші обставини перебування цих українських теренів у складі Польської держави також різнилися. Польські політики й владні чиновники намагалися мінімізувати контакти українського населення Східної Галичини та Західної Волині. Цікаво, що в низці різноманітних статистичних звітів міжвоєнної доби часто зустрічається поділ на русинів та українців. Сприяти цьому покликаний був «сокальський кордон», який позбавляв тісних контактів українців обох територій.

Новобранців-українців військово-політичне керівництво Другої Речі Посполитої теж поділяло на «українців» і «русинів».

«Русинами» іменували жовнірів зі Східної Галичини, яка колись входила до складу Австро-Угорщини (*Krotofil, 2001:128*), «українцями» – мешканців Західної Волині.

Такий підхід польських урядовців, з-поміж іншого, використовувався для того, аби не афішувати перед світовою спільнотою наявність у Другій Речі Посполитій великої 5-мільйонної української національної групи (14 % населення держави) – найбільшої національної меншини держави. В 30-х роках ХХ століття влада пішла ще далі, «подрібнивши» українців на окремі народності: лемків, гуцулів, бойків, поліщуків.

Схожа ситуація проглядалася в різних сферах суспільного життя. Так, в грудні 1921 року перший призов до польського війська був проведений на території Волині. Призову підлягали всі громадяни Польської держави, незалежно від національності чи віросповідання. За переконанням українського історика А. Руккаса, «цей призов відбувався з певними труднощами, оскільки активісти комуністичних, російських монархічних і українських націоналістичних організацій розгорнули широку пропагандистську кампанію з метою зірвати його» (*Руккас, 2002.1:17–18*). Для порівняння, перша мобілізація жителів непольської національності Східної Галичини відбулася лише наступного року.

Від 1922 року й до загарбання території Другої Речі Посполитої німецькими й радянськими військами військовий міністр держави щороку встановлював відсоткову квоту призову на військову службу вояків із числа національних меншин на поточний рік. У другій половині 30-х років ХХ століття кількість призваних до війська українців складала в середньому 11% : у 1936 – 11,23 % (22955 осіб); у 1937 – 11,86 % (24319 осіб); у 1938 – 10,02 % (15729 осіб) (*Kowalski, 1998:119*). Якщо зважати на те, що українцями польська адміністрація визнавала жителів Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя, то можемо вважати, що в три передвоєнні роки військову службу пройшло 63 тисячі чоловіків-українців із цих земель.

Передчуваючи неминучість військового конфлікту з Німеччиною, уряд Другої Речі Посполитої здійснив низку запобіжних і підготовчих заходів. Так, у 1938 році оголошено про державну позичку на розбудову армії і флоту. Населення Польської держави закликали купувати облігації на розбудову польської авіації та протиповітряної оборони.

Під час «волинського експерименту» Генріка Юзефського, на хвилі пропаганди зближення українського і польського населення й пізніше, за урядування на Волині А. Хавке-Новака, місцева преса заохочувала до грошових пожертв на розвиток армії. Окрім того, щоразу частіше у волинських часописах з'являлися статті, автори яких закликали готуватися до війни, переходити на воєнний уклад життя. Для тогочасної преси звичними були тексти подібного змісту: «Пам'ятай! Вітчизна наша потребує зараз великих жертв на розбудову нашої славної армії. Мусимо бути сильними і озброєними, аби захиститися від ворогів. Робіть пожертви на розбудову Народної армії, нашої авіації та проти-повітряної оборони!» (*Wołyń, 1939: maj*).

Аби підтримувати патріотичний дух власних громадян і демонструвати потужність польського війська, військово-політичне керівництво збільшило кількість військових маневрів і навчань. У серпні-вересні 1938 року широкомасштабні маневри відбулися у східних воєводствах, щоб показати свою потугу східному сусіду. Щоправда подібні демонстрації військової сили розраховувалися й на внутрішнього споживача. Військова бравада ширилася й сторінками волинської преси. Так, «*Pobudka Wołyńska*» в травні 1939 року писала: «Для поляка, для польського народу, для польського уряду безперечно найдорожчим від усього є військова честь» (*Pobudka Wołyńska, 1939*).

Заклики здебільшого спрацьовували. У першій половині 1939 року серед жителів Волинського воєводства вдалося зібрати чимало коштів: фірма «Pageol» з Луцька – 100 тисяч, луцькі осадники – 50 тисяч, працівники Луцького державного банку – 22 тисячі, Ковельська повітова рада – 17 тисяч злотих (*Бугайчук, 2013*).

На хвилі громадянського піднесення урядовці Волинського воєводства в червні 1939 року оголосили збір коштів на побудову військового корабля «*Wołyń*» («Волинь») для військово-морського флоту (*Magynarki Wojennej*) вартістю сім мільйонів злотих. До початку Другої світової війни вдалося зібрати лише 500 тисяч злотих. Тому «іменний» волинський корабель у складі військово-морського флоту так і не з'явився. Натомість навесні 1939 року в структурі річкової (Пінської) флотилії військово-морського флоту Другої Речі Посполитої був створений окремий загін на р. Прип'ять. Частина цього загону в середині вересня, підірвавши

плавзасоби, приєдналася до окремої оперативної групи «Полісся» під командуванням генерала Ф. Клеєберга, уродженця Тернополя (Гоменюк, 2019), яка через територію Волинського воєводства вирушила на захист Варшави.

Упродовж існування Другої Речі Посполитої пріоритетними родами військ, де проходили строкову службу волиняни-українці, були кавалерія, артилерія, піхота. Трохи менше наших земляків перебувало в складі авіаційних, інженерних та обозних частин. Майже не комплектувалися волинянами війська зв'язку, бронетанкові та залізничні війська, санітарні частини, Корпус охорони прикордоння (КОП). Окрім того, табу для волинян були певні військові посади, посади, пов'язані зі штабною роботою, державною таємницею, логістичною інформацією, мобілізаційними планами. Показовою є доля Михайла Козія, який у 1937–1938 роках служив у 10-му піхотному полку Війська Польського у м. Ловіч. Він «не зміг потрапити навіть до офіцерської школи, тому старався пройти всі можливі вишколи – з легкої та важкої піхотної зброї, протипожежної та хімічної охорони і, врешті, протитанкових гармат. Проте так і залишився шереговцем (рядовим)» (Середницький, 2020:19).

Найвище, на що могли сподіватися волиняни у польському війську, це підстаршинські посади в кавалерії, піхоті, подекуди в артилерії. Крім того, потрапляючи до військової частини, «русини»/«українці» відчували зверхнє, неприязнє, а інколи й відверто вороже ставлення до себе з боку підофіцерів, офіцерів (Мрака, 2016:126). Ця обставина, а також пам'ять про нещодавнє українсько-польське військове протистояння викликали небажання служити у польському війську.

Мобілізованих розподіляли по військових підрозділах, дислокованих у Центральній та Західній Польщі, позбавляючи новобранців можливості проходити службу неподалік від дому. Волинський воєвода Г. Юзевський у своєму щоденнику зазначив: «Український рекрут, повертаючись додому на рідну Волинь, зберігав у собі почуття патріотизму та відданості полку, гарні спогади про роки служби. Він пізнавав Польщу, звичаї, традиції, котрі панували на західних землях, у Центральній Польщі» (Юзевський, 2017:152).

Слід врахувати, що національна і громадянська свідомість більшості мобілізованих українців, що походили з Волині і

Полісся (теренів колишньої Волинської губернії), була надзвичайно низькою. З такими реаліями зіштовхнулися ще представники Легіону Українських січових стрільців у 1916 році, коли намагалися організувати мобілізаційну роботу на теренах Ковельського, Володимир-Волинського та Луцького повітів губернії. Рівень освіти волинян також був надзвичайно низький, що пояснювалося відсутністю тут обов'язкового навчання у довоєнний час.

Характерною для цього періоду є доля волинянина, уродженця с. Гараджя Луцького району Волинської області Дмитра Мартинюка, який проходив строкову службу в польській армії у 1937–1938 роках в 3-му полку уланів у Нагурнім Шльонську. Під час мобілізації 1939 року потрапив до військового підрозділу в Познанському воєводстві. Пізніше він загадував: «30 вересня ми ще воювали в Замостських лісах біля станції Звезинець. Додому повернувся в жовтні, на Покрову» (Федчук, 2019).

Однією з причин такої передислокації мобілізованих строковиків була їхня прогнозована нелояльність до Польської держави та її політичного устрою представників української меншини. Тому в польсько-радянському прикордонні поляки становили 90 % особового складу військових частин, трохи далі від кордону – 80 %, на західному прикордонні – до 50 % (Тимоць, 2018). Саме такі пропорції передбачені наказом військового міністра Польщі в серпні 1936 року, зокрема для 43-го (місце дислокації – Дубно), 44-го і 45-го (місце дислокації – Рівне) піхотних полків 13-ї піхотної дивізії, 3-го батальйону 27-ї піхотної дивізії (Pismo, 1968). 75 % поляків проходили службу в 24-му піхотному полку 27-ї дивізії піхоти, який дислокувався у воєводському місті (Pismo, 1968). Натомість в стрілецьких ротах 12-го піхотного полку, який квартирував на заході держави, частка неполяків сягала 70 % (Руккас, 2002.1:22).

Ситуація змінилася лише в серпні 1939 року, коли мобілізованими на території Волинського воєводства українцями польське військове командування укомплектувало ті частини, які дислокувалися у східних прикордонних районах. З логістичних міркувань перевезення новобранців від повітових команд поповнення до кордонів з Німеччиною визнано недоцільним. Тому можна говорити, що українці там становили вже понад 50 %. Показовою є доля Костянтина Рибинського, уродженця с. Топільне (тепер

Луцького району Волинської області), якого «як резервіста, мобілізували до Польської армії в серпні 1939 року. Він потрапив до 24-го піхотного полку, що дислокувався в Луцьку. Після 2-х тижнів підготовки полк перекинули у Верхню Сілезію, де майже тиждень вони з артилеристами чинили опір німецьким підрозділам (Федчук, 2019).

Аналогічна ситуація склалася у згаданій вище 27-й дивізії піхоти, коли туди було мобілізовано резервістів із околиць Ковеля, Луцька, Володимира. А. Руккас зазначав, що «мешканці Волині (переважно українці) становили приблизно 40 % особового складу Волинської кавалерійської бригади, а в деяких її частинах, наприклад, у 2-му полку кінних стрільців, частка їх сягала 50 %» (Руккас, 2002.2:59).

Ще менший відсоток непольських військовиків був серед офіцерського складу Війська Польського. У 1930 році з 15 618 офіцерів українців було лише 44 (Резмер, 1999:22). Ситуація почала змінюватись у 1938-1939 роках через загрозу німецького вторгнення. Польські дослідники зазначають, що станом на 30 січня 1938 р. у війську було 417 офіцерів некатолицького віросповідання (Резмер, 1999:22), серед яких левову частку займали українці.

Під тиском обставин, які склалися наприкінці літа 1939 року, було порушено ще одне табу щодо комплектування військових частин – майже не зверталася увага на одночасне перебування в них українців з Волині та Східної Галичини. Раніше цього правила строго дотримувалися. Вихідці з обох українських теренів не повинні були служити в одній військовій частині, а подекуди навіть в одному підрозділі. Адже вважалося, що українці-галичани негативно впливають на українців-волинян і дозволяють командирам виховувати жовнірів, прихильних, чи хоча би лояльних, до Польської держави.

Наближення війни спонукало до ліквідації ще одного упередження щодо військової служби українців. Передвоєнна мобілізація поповнила волинянами-українцями лави Корпусу охорони прикордоння, що в попередні роки було неможливим. У науковій літературі є згадки про волинянина-українця Я. Бохонського, який напередодні початку Другої світової війни обіймав посаду заступника командира застави «Мокрани» батальйону КОП «Клецьк» (Руккас, 2002.2:60).

У волинській польськомовній пресі почастишали заклики до об'єднання задля боротьби зі спільним ворогом. Так, на шпальтах часопису «Wołyń» у липні 1939 року пропонувалося «об'єднатися і забути про «вузькі національні інтереси». «...як на небі нашому лише один Бог, так єдина Мати Річ Посполита!» (*Wołyń, 1939:lipiec*).

Загалом, попри те, що в польському суспільстві існувала потужна інформаційна мілітарна кампанія, а загальна мобілізація розпочалася 30 серпня 1939 року (мобілізаційний план «W-1» від 15 травня 1939 року), завершити повноцінне розгортання армії не вдалося. Загалом план мобілізації резервів за два тижні війни було виконано на 60 %. За різними оцінками, мобілізованих українців у польському війську було 100-120 тисяч. Український історик Микола Кучерепа у своїх працях говорить про 120–200 тисяч українців, що поповнили військо напередодні війни (*Волиняни, 2019*). Загалом українці зарекомендували себе добрими військовиками і, як стверджували неодноразово командири, могли бути зразком військовика і для поляків, і для представників інших національностей (*Мрака, 2018–2019:364*).

Серед волинян-українців лише зрідка зустрічалися випадки ухиляння від мобілізації. Частіше траплялися випадки передачі на потреби армії найгірших коней, возів, упряжі. Цікаві спогади лучанина Максима Федорчука про мобілізацію напередодні Другої світової війни у воєводському центрі наводить у своїй статті А. Бугайчук: «Оголошена мобілізація, вивішене оголошення про военний стан. Українських хлопців брано до війська мало, а натомість польську молодь мобілізовано всю» (*Бугайчук, 2013*).

У 1935–1936 роках Генеральний штаб Війська Польського дійшов висновку, що за боздатністю держава поступається Німеччині, СРСР та Франції. Було прийнято низку рішень для покращення технічного і бойового забезпечення військових підрозділів; за розпорядженням Генерального інспектора Збройних сил Польщі до лютого 1939 року завершено план «Wschód» («Схід») (*Коц, 2007:62*), розроблений на випадок радянського наступу; розпочато поновлення, переобладнання та зведення фортифікаційних укріплень.

Через територію Волинського воєводства мали пройти дві лінії оборонних укріплень. Перша з них поділялася на відрізки I – опирався на притоку Прип'яті р. Случ (завдовжки 25 км);

П – пролягала від Рівного до Острога (завдовжки 75 км). Друга лінія оборони проходила за 25 км на схід від міст Ковель, Луцьк, Дубно, Кременець і далі по лінії Тернопіль–Чортків (*Деркач, 2011:114*). До першої лінії оборони мали залучатися піхотні батальйони КОП та артилерія. Цей відтинок розглядався як зовнішня лінія укріплень, за якою підрозділи польської армії повинні були ліквідувати локальні прориви більшовицької армії.

Інженерно-будівельні роботи, схвалені Генеральним штабом, на території Волинського воєводства розпочалися у 1936 році й тривали до початку більшовицького вторгнення. Будівництво здійснювало Управління робіт, яке підпорядковувалося Інспектору Саперів при Генеральному у штабі. На період будівельного сезону залучалися місцеві жителі з кіньми, які за один день роботи отримували 1,70 злотих (*Pruski, 2000:33*).

Тогочасний волинський воєвода Г. Юзевський зазначав: «Не пам'ятаю конфліктів між армією й місцевим українським населенням. Панував мир. Військо відіграло позитивну роль у житті краю. Під кінець моєї служби траплялися не надто приємні ситуації. Ішлося про політизованих офіцерів» (*Юзевський, 2017:152*). Зазначимо, що Г. Юзевський пішов з посади волинського воєводи у 1938 році, а його наступник, колишній Лодзинський воєвода, А. Хавке-Новак лише загострив цю та інші міжнаціональні проблеми.

У вересні 1937 року розпочалося формування особового складу гарнізонів щойно збудованих ліній оборони. Відбір був ретельний. Крім того, на території Волинського воєводства «стояли дві дивізії піхоти та бригада кавалерії. Велика сила на ті часи. Офіцери та солдати були поляками. Отож, ще один польський акцент, цього разу мундири, з'явився на Волині ззовні, із корінних і західних земель Польщі» (*Юзевський, 2017:152*). З'ясовано, що існувала заборона на комплектування цих військових частин з числа представників національних меншин та місцевих жителів. Заборонялося також служити репатрійованим з СРСР після 1922 року або особам, які мали родичів по радянській бік кордону чи були раніше покарані за незаконний перехід кордону або запідозрені у симпатіях до комуністів.

Волинський дослідник М. Солоненко стверджує, що «за серпень і перші дні вересня до Війська Польського мобілізували 5,5 тисячі волинян, а з тими, кого призвали раніше на строкову службу, вже налічувалось 10 тисяч» (*Солоненко, 2019*). Під час перших тижнів

Другої світової війни волиняни гідно воювали в складі польського війська, про що говорить кількість представлених до нагород Польської держави.

Вже через кілька днів у містах і селах Волинського воєводства з'явилися поранені військовослужбовці, цивільні біженці. Випадки дезертирства серед вояків-волинян не мали масового характеру й були співмірними з іншими національними меншинами Другої Речі Посполитої. Їхня кількість, з очевидних причин, зменшувалася зі сходу на захід.

Слід зауважити, що попри масовий героїзм польських вояків, німецькі війська просувалися територією Другої Речі Посполитої дуже швидко. Так, у середині вересня Луцьк бомбардувала німецька авіація, а передові частини вермахту підійшли до Володимира та Устилуга. Цікаво, що з 10 по 13 вересня Ставка головнокомандувача польських військ перебувала у Володимирі. У Луцьку, в приміщенні гімназії імені Т. Костюшка, на початку вересня було розгорнуто військовий шпиталь, куди надходили поранені з фронту.

Командири деяких військових підрозділів, які дислокувалися на території Волинського воєводства, демобілізували волинян-українців, залишаючи лише тих, хто добровільно зголосився продовжувати службу. З наближенням більшовицького вторгнення зросла кількість відмов українців від збройного протистояння з Червоною армією. Так, на ранковому шикуванні особового складу запасного центру 27-ї дивізії піхоти 17 червня «вояки-українці заявили, що воювати з більшовиками не будуть» (*Гжеляк, 2003:119*).

З початком Другої світової війни поляки побоювалися, а українські націоналістичні сили сподівалися на збройний виступ військовиків-українців у Війську Польському. Очікувалося, що в такому повстанні може взяти участь до 1300 офіцерів та 12 тисяч жовнірів, українців за походженням (*Torzeski, 1972:44*). Втім, вояки виявили вірними присязі й продовжували боронити Польщу.

Частину військових частин, які до початку війни дислокувалися на території Волинського воєводства, перекинули на західний фронт. Так, у перший день війни Волинська кавалерійська бригада (місце попередньої дислокації – м. Рівне) в районі Мокри відбила атаку німецької 4-ї танкової дивізії, а згодом контратакувала її, знищивши 32 танки (*Солоненко, 2019*). Гарнізони укріп-районів, розташованих на території Волинського воєводства, також отримали накази про відправлення на німецько-польський

фронт особового складу. Зокрема, це стосується двох полків КОП – «Сарни» та «Здолбунів». Проте початок радянської агресії проти Польщі призупинив цей процес.

17 вересня 1939 року польсько-радянський кордон перейшла Червона армія. Польське військо дістало наказ Начального вождя маршала Е. Ридз-Смігли не чинити опору, але бойові сутички відбулися на прикордонних заставах, у Сарненському укріпленні, на Костопільщині, навколо Шацьких озер. Усього їх зафіксовано близько сорока (*Матійченко, 2012:207*).

На шляху наступу більшовицького війська було кілька міст із військовими гарнізонами – Рівне, Здолбунів, Луцьк, Володимир, Ковель. За перші два тижні німецько-польської війни тут сконцентрувалося декілька тисяч військовослужбовців Війська Польського. Це переважно були резервісти або прибулі з фронту сили для реорганізації (*Гжеляк, 2003:109*).

Крім того, у Володимирі перебували запасний центр (ЗЦ) 27-ї дивізії піхоти, запасний протиартилерійський центр і школа підхорунжого артилерійського резерву. Після 10 вересня 1939 року з Холма до міста прибув запасний осередок важкої артилерії. На базі цих підрозділів було створено Оперативну групу «Влодзімеж», яка, виконуючи наказ Начального вождя маршала Е. Ридз-Смігли «з советами не воювати», капітулювала (*Середницький, 2020:26*). Польський дослідник Ч. Гжеляк вважав, що «моральний стан і бойовий дух артилеристів був добрий, чого не скажеш про резерв піхоти, зважаючи, що тут 75% складали вояки-українці» (*Гжеляк, 2003:118*). Така оцінка не характерна для більшості військових підрозділів, які дислокувалися на території Волинського воєводства напередодні Другої світової війни.

На східному (радянсько-польському) фронті до більшовицького полону, за оцінками професора В. Резмера, потрапило майже 20 тисяч вояків польського війська (до німецького полону – 60 тисяч) (*Резмер, 1999:24*). Частина серед них українців загалом ще не з'ясована, як і вояків-волинян з-поміж них. Однак німецьке й більшовицьке військові командування значну частину наших земляків звільнило від неволі у перші тижні полону. На початку жовтня 1939 року народний комісар оборони Клімент Ворошилов підписав наказ про звільнення військовополонених українців, родичі яких проживали на території Західної України. Тому деякі мобілізовані до польських військових підрозділів на більшовицькому фронті волиняни повернулися додому вже за декілька тижнів.

Висновки. Отож, волинян мобілізували на строкову службу впродовж усього періоду існування Волинського воєводства (1921–1939 роки). Здебільшого вони ставали жовнірами у кавалерії, артилерії, піхоті та служили у військових частинах в Центральній і Західній Польщі. З наближенням Другої світової війни ставлення до волинян у Війську Польському змінилося: військово-політичне керівництво Польщі відчувало потребу в підтримці національних меншин. Територія Волинського воєводства поступово насичувалася фортифікаційними спорудами, а на початку Другої світової війни стала місцем перебування політичного керівництва і військового командування Другої Речі Посполитої.

Використані посилання

Бугайчук А. (2013). *Волинь і Друга світова. Початок*. URL: <https://www.volynpost.com/articles/284-volyn-i-druga-svitova-pochatok> [дата зверн.: 24.08.2023].

Волиняни в перші дні Другої світової війни брали участь в боях (2019). URL: <https://vo.suspilne.media/news/36700> [дата зверн.: 24.08.2023].

Гоменюк І. (2019). *Чотири біографії на тлі Вересневої кампанії*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/5d9d9da99bdce/> [дата зверн.: 24.08.2023]

Гжеляк Ч. (2003). *Бої за Волинь у 1939 році. У пошуках правди*. Луцьк: РВВ «Вежа». С. 109–126.

Деркач О. (2011). *Західноукраїнські землі в оборонних планах II Речі Посполитої. Українське державотворення: проблеми і сучасність: зб. наук. пр.* Вип. VI. С. 111–118.

Коц М. Г., Осауленко Л. М. (2007). *Волинь у лежачих смерті. Сторінки з життя Миколи Коца і не тільки*. Луцьк : ВАТ «Волинська обласна друкарня». 432 с.

Магійченко В. (2012). *Польське підпілля на Волині 1939–1941 рр. Волинь і волиняни у Другій світовій війні: зб. наук. пр.* Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки. С. 206–211.

Мрака І. (2016). «Свої» чи «чужі»: українці у війську міжвоєнної Польщі. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Випуск 52. С. 119–138.

Мрака І. (2018–2019). *На службі II Речіпосполитої: українці в оцінках польських офіцерів. Наукові зошити історичного факультету Львівського університету: зб. наук. пр.* Вип. 18–19. С. 353–373.

Резмер В. (1999). *Позиція і участь українців у німецько-польській кампанії 1939 р. Україна–Польща: важкі питання*. Варшава. Т. 4. С. 13–33.

Руккас А. (2002). *Вояки-українці в польській армії (1921–1939 рр.). Військово-історичний альманах*. Ч. 1. С. 16–30.

Руккас А. (2002). Вояки-українці в польській армії (1921–1939 рр.). *Військово-історичний альманах*. Ч. 2. С. 54–65.

Середницький Я. (2020). *Формування польського збройного підпілля в час українського національного відродження. 1939–1942 роки*. Тернопіль: Мандрівець. С. 232.

Солоненко М. (2019). Волиняни боронили Варшаву у вересні 1939-го. *Голос України*. 4 вересня.

Тимоць І. (2018). «Українцям та іншим меншинам не дуже довіряли в польській армії – не допускали до технічних родів військ і вищих офіцерських посад». URL. <https://www.polukr.net/uk/blog/2018/11/likbez/> [дата зверн.: 24.08.2023]

Федчук В. (2019). *Волиняни у вересневій кампанії 1939-го*. URL. <https://day.kyiv.ua/article/poshta-dnya/volnyany-u-veresnevii-kampaniyi-1939-ho> [дата зверн.: 24.08.2023]

Юзевський Г. (2017). *Замість щоденника*. Луцьк : Вежа-Друк. 168 с.

Honor wojskowy (1939). *Pobudka Wołyńska*. 15 maja.

Kowalski T. (1998). *Mniejszości narodowe w Siłach Zbrojnych drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)*. Toruń. 182.

Krotofil M. (2002). Українці в Wojsku Polskim w okresie międzywojennym, *Mniejszości narodowe i wyznaniowe w Siłach Zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939*. Toruń: Wyd-wo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. S. 124–142.

Pamiętać (1939). *Wołyń*, maj.

Pismo I Wiceministra Spraw Wojskowych do Szefa Biura Inspekcji GISZ w sprawie mniejszości narodowych w pułkach piechoty, 11.02.1937 r. (1968). *Wojna obronna Polski, 1939: Wybór źródeł*. Warszawa. P.116.

Pruski Z. (2000). *Bastion Polesie. Polskie fortyfikacje na Polesiu w latach 1920–1939*. Przasnysz, 2000. 284 s.

Torzewski R. (1972). *Kwestia ukraińska w polityce III Pzeszy, 1933–1945*. Warszawa : KiW. 375 s.

Wołyń, 1939. lipiec.

References

Buhaichuk A. (2013). Volyn and Second World War. The Beginning. URL. <https://www.volynpost.com/articles/284-volyn-i-druga-svitova-pochatok> (ukr).

Volynians took part in the combat actions during the first days of the Second World War. 2019. URL. <https://vo.suspilne.media/news/36700> (ukr).

Homeniuk I. (2019). Four biographies in the context of the September's campaign. URL. <https://www.istpravda.com.ua/articles/5d9d9da99bdce/> (ukr).

Gzheliak Ch. (2003). Battles for Volyn in 1939. In the search of truth. Lutsk: PH «Vezha». P. 109–126 (ukr).

Derkach O. (2011). Western Ukrainian lands in the defensive plans of the Second Rzeczypospolita. *Ukrainian statebuilding: problems and current state: collection of scientific papers*. VI edition. P. 111–118 (ukr).

Kots M.H., Osaulenko L. M. (2007). *Volyn in the vise of death. Pages from the life of Mykola Kots and other*. Lutsk: OSC «Volyn regional publishing house». p. 432 (ukr).

Matijchenko V. (2012). Polish underground movement at Volyn in 1939-1941. *Volyn and Volynians in the Second World War : collection of scientific papers*. Lutsk: VNU named after Lesia Ukrainka. P. 206–211 (ukr).

Mraka I. (2016). «Our» or «aliens»: Ukrainians in the army of mid-war Poland. *Lviv University Herald. History chapter*. Edition no. 52. P. 119–138 (ukr).

Mraka I. (2018–2019). Serving to the Second Rzeczpospolita: Ukrainians as evaluated by the Polish officers. *Scientific notes of the historical faculty of the Lviv University: collection of scientific papers*. Edition 18–19. P. 353–373 (ukr).

Rezmer V., (1999). Position and participation of the Ukrainians in the German-Polish campaign in 1939. *Ukraine–Poland: hard questions*. Warsaw. V. 4. P. 13–33 (ukr).

Rukkas A. (2002). Ukrainian Soldiers in the Polish Army (1921–1939). *Military-historical almanac*. P. 1. P. 16–30 (ukr).

Rukkas A. (2002). Ukrainian Soldiers in the Polish Army (1921–1939). *Military-historical almanac*. P. 2. P. 54–65 (ukr).

Serednytskyi Ya. (2020). *Formation of the Polish military underground movement during the Ukrainian national revival. 1939–1942*. Ternopil : Mandrivets. p. 232 (ukr).

Solonenko M. (2019). Volynians defended Warsaw in September 1939. *Voice of Ukraine*. 4th September.

Tymots I. (2018). «Ukrainians and other minorities were not trusted in the Polish army – they were not admitted to the technical troops and higher officer positions ». URL. <https://www.polukr.net/uk/blog/2018/11/likbez/> (ukr).

Fedchuk V. (2019). *Volynians in the 1939 September's campaign*. URL. <https://day.kyiv.ua/article/poshta-dnya/volynyany-u-veresnevy-kampaniyi-1939-ho> (ukr).

Yuzevskiy H. (2017). *Instead of the diary*. Lutsk : Vezha-Druk. 168 p. (ukr)

Military honor. (1939). *Volyn's Alarm*. 15th May (pol).

Kowalski T. (1998). *National minorities in the Armed Forces of the Second Rzeczpospolita (1918–1939)*. Torun. 182 p. (pol).

Krotofil M. (2002). Ukrainians in the Polish army between the wars, *National minorities in the Armed Forces of the Second Rzeczpospolita 1918–1939*. Torun: Publishing house of the University of Mykola Kopernik. P. 124–142 (pol).

To remember (1939). *Volyn*, May (pol).

Letter of the First Vice-Minister in Military Affairs to the Head of the GISZ Inspection Bureau re issue of the minorities in the infantry troops, 11.02.1937 (1968). *Poland's defensive war, 1939: Selected sources*. Warsaw. P. 116 (pol).

Pruski Z. (2000). *Polissia's Bastion. Polish fortifications at Polissia in 1920–1939*. Przasnysz, 2000. 284 p. (pol).

Torzeski R. 1972. *The Ukrainian question in the politics of the Third Reich, 1933–1945*. Warsaw : KiW. 375 p. (pol).

Volyn, (1939). July (pol).

Demianiuk O.

**VOLYN AND VOLYNIA NS IN THE MILITARY POLICTICS OF THE
SECOND RZECZSPOLITA IN 1930'S**

Various aspects of involving Volynians, as citizens of the Second Rzeczpospolita, in compulsory military service in the Polish Army and mobilization measures carried by the state on the eve of World War II have been considered. The attitude of Polish political and military leadership towards the military service locations and types of units for Ukrainians, including Volynians, has been clarified. In this context, priority was given to cavalry, artillery, and infantry. Fewer Volynians served in aviation, engineering, and logistical units. Service in communication, armored, and railway units, as well as medical units, was more of an exception than the rule.

The main reasons for the change in attitude towards Volynians-Ukrainians in the Polish army in the late 1930s have been identified. The most important one was the growing threat of German military invasion from the west, and from the second half of the 1930s, the Soviet invasion from the east. Therefore, during this time, the number of Volynians in Polish military units in the eastern part of the country increased, the number of Ukrainian-origin non-commissioned officers and officers grew, and Volynians started to appear in the Border Guard Corps and were involved in financial contributions to the military.

Measures taken by the leadership of the Second Rzeczpospolita and the command of the Polish Army to carry out fortification works in the territory of Volyn Voivodeship under the threat of military aggression by Soviet republics have been analyzed. Information about the creation of defensive fortification lines in the voivodeship and the role of Polish military units in guarding the eastern border of the state has been provided.

Quotes from the memoirs of participants in these events have been included, allowing us to understand their personal perception of separate aspects of Volyn's and Volynians' place in the military plans of the Second Rzeczpospolita in the 1930s.

Key words: Volyn Voivodeship, Volyn, Volynians, military history, Second Rzeczpospolita, Polish Army, Ukrainian-Polish relations, World War II.